

TÜRK SİYASAL TARİHİNDE DEMOKRAT PARTİ BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

THE FIRST MAJOR CONGRESS OF THE DEMOCRATIC PARTY IN TURKISH POLITICAL HISTORY

ALPASLAN ÖZTÜRKÇİ*

Öz: Siyasal parti kongreleri, parti yönetim kurullarının faaliyetlerinin değerlendirildiği, partinin ideolojisinin belirlendiği ya da yeniden tanımlandığı ve partilerin makro politikalarının belirlendiği platformlardır. Türkiye’de çoğulcu demokratik sistemi hayata geçirmek amacıyla 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti, kuruluşundan tam bir yıl sonra Birinci Büyük Kongresini yaptı. Bu kongre Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir muhalefet partisinin yaptığı ilk kongre olmasının yanında Türkiye’de bir siyasal partinin gerçekleştirdiği ilk demokratik kongredir. Çalışmanın amacı demokrasinin vazgeçilmez iki unsuru olan siyasal katılım ve ifade özgürlüğü bağlamlarında Demokrat Parti Birinci Kongresi’nin demokratik karakterini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti • Kongre • Delege • Siyasal Katılım • İfade Özgürlüğü

Abstract: Political party congresses are the platforms where the activities of the party boards are evaluated, the ideology of the party is determined or redefined, and the parties’ macro policies are determined. Democratic Party, which was found on January 7, 1946 to implement a pluralist democratic system in Turkey, held its First Grand Convention after a full year from the establishment. Along with being the first congress held by an opposition party in Turkish Republic history, it is also the first democratic congress held by a political party in Turkey. The purpose of the study is to reveal democratic characters of The First Grand Congress of Democratic party as regards two indispensable elements of democracy; the political participation and "the freedom of expression.

Keywords: Democratic Party • Congress • Delegate • Political Participation • Freedom of Expression

Giriş

Parti kavramı, ilk çağ cumhuriyetlerinde hizipleri tanımlamak için kullanımından¹ günümüz çağdaş demokrasilerinde halk kitlelerini ve toplumsal sınıfları bünyesinde taşıyan, iktidarı hedefleyen, daha programlı ve örgütlü siyasal yapılar için kullanımına geniş bir yelpazeye sahiptir². Günümüzde bütün rejimler açısından siyasal partiler bir değer taşır. Çünkü hükümetin organizasyonu, halkı siyasal sistemle bütünleştirme, siyasal sosyalizasyon, oyların mobilasyonu,³ bakımından devlet yönetiminde pragmatik faydalar ve meşruiyet sağlamaktadırlar. Siyasal partiler ile arasında sembiyotik (ortak yaşamsal) ilişki bulunan siyasal sistem ise kuşkusuz çoğulcu demokratik sistemlerdir. Çünkü siyasal partiler, herkesin eşit katılımına uygun araçları sunan kurumsal yapılar olarak demokrasiyi yaratmışlardır. Bunun karşılığında çoğulcu-demokratik sistemlerde siyasal partilere; bir arada var olma, siyasal mücadeleyi ve kompromiyi (uzlaşma) bir arada bulundurma fırsatı vermektedirler.

Siyasal partilerin ilk örnekleri, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan İngiltere’deki Whigler (li-

* Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Antalya. ☎ 0000-0003-2877-8415
alpaslan6507@gmail.com.

¹ Duverger 1974, 15; Alçora 2015, 27.

² Heywood 2013, 324; Özbudun 1979, 2; Kili 2006, 146.

³ Roskin *et al.* 2013, 225-226.

beraller) ve Troylar (muhafazakarlar)'dır⁴. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde de görülmeye başlayan siyasal partiler kısa sürede bütün ideolojileri temsil eden geniş bir yelpazede faaliyet göstermeye başladı. Ahrar Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, İttihat-ı Muhammediye Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası öne çıkan partilerdi. Tarihe eli sopalı seçimler olarak geçen 1912 seçimleri sonrasında İttihat ve Terakki yönetimi bu çoğulcu siyasal iklime son verdi ve tek parti diktatörlüğüyle ülkeyi yönetmeye başladı. Cumhuriyet Dönemi'nde ise parlamento içinde doğal bir siyasal süreç içinde doğup gelişen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve güdümlü Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) deneyimlerinin başarısız olmasıyla Türkiye'de çoğulcu demokratik sistem 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulmasıyla oluşturulmaya başlandı.

Çoğulcu demokratik bir sistemde demokrasinin niteliğini belirleme noktasında ileri sürülebilecek kriterlerden biri de siyasal partilerin iç işleyişlerinde parti içi demokrasiye tanındıkları olanakların niteliğidir. Bu noktada siyasal partilerin varlıklarını sürdürmek için doğalarında var olan örgütlü olma ve iktidarı hedefleme ilkelerinin dilemmasıyla karşılaşılır. Siyasal partiler bir yandan iktidara gelmek ya da ortak olmak amacıyla "*Hepsini Yakala (Catch all)*"⁵ partisi hüviyeti kazanarak farklı ideolojilerden ya da sınıflardan oluşan heterodoks bir kitleyi bünyelerinde bulundurma zorunluluğu taşıırken, diğer yandan farklı fikirleri törpüleyerek parti disiplini ve ortak bir ideoloji oluşturmak zorundadır. Bu da kaçınılmaz olarak karşımıza Robert Michels'in demokratik olsa da her organizasyonun küçük bir azınlığın yönetimine dayandığını öngören "*Oligarşinin Tunç Kanunu*" teorisini çıkarır⁶. Siyasal parti kongreleri iki sebeple bu teorinin bir siyasal parti içinde ne kadar geçerli olduğuyla ilgili veri sunan görüşmelerdir. Birincisi; kongreler, siyasal partilerin en üst yönetim organı olarak partinin ideolojisini (doktrin ve eylemci metodlar) değişen şartlara göre yeniden belirleyen⁷, partinin tüzük ve programını inceleyerek gerekli değişiklikleri yapan, partinin her türlü çalışmalarını denetleyen, partinin makro politikalarını belirleyen ve parti üst yönetim kurullarını seçen platformlar olmaları dolayısıyla parti içi iktidar çatışmalarının en yoğun yaşandığı toplantılardır. İkincisi; tabandan seçimlerle gelen ve pasif seçmene göre siyasal yeterlilik algıları üst seviyede partililerden oluşan delegelerin, siyasal sürece aktif katılımının ve bu sayede tabanın taleplerinin parti politikalarına yansımalarının en önemli araçlarıdır. Bu bağlamda Türkiye'de yapılan siyasal parti kongrelerinin tarihine bir göz atıldığında bu kronoloji 1908 yılında gizli olarak yapılan İttihat ve Terakki Partisi'nin Birinci Kongresi'ne kadar götürülebilir⁸. İttihat ve Terakki'nin 1913'te tek parti iktidarını kurmasından sonra kongreler daha otoriter bir atmosferde yapılmaya başlandı. Bu anti-demokratik karakter Cumhuriyet ile beraber ülkeyi yıllarca tek parti iktidarıyla yöneten Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Kongrelerinde sürdürüldü. Türkiye'de siyasal parti kongrelerindeki sözünü ettiğimiz anti-demokratik iklim 7 Ocak 1947 tarihli Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi'ne kadar devam etti.

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi'nin Toplanması (7 Ocak 1947)

Demokrat Parti, 1946 tüzüğüne uygun olarak kuruluşundan tam bir yıl sonra 7 Ocak 1947 tarihinde

⁴ Özbudun 1979, 30.

⁵ Heywood 2013, 322; Tosun – Tosun 2010, 10.

⁶ Roskin *et al.* 2013, 127.

⁷ Tunaya 2011, 283.

⁸ Tunaya 2011, 283-292.

Ankara Anafartalar Caddesi'ndeki Yeni Sinema Salonu'nda I. Büyük Kongresi'ni toplamıştır⁹. Sinema kapısı önünde yurdun her yerinden gelen binlerce partili toplanmıştı. Ön sırada partinin milletvekilleri oturmuştu ve salonda ikinci sıradan başlayarak 906 delege yer almaktaydı. Balkon davetlilere ayrılmış ve ön tarafta gazeteciler yer almaktaydı. İktidar partisine beş loca ayrılmıştı¹⁰.

Kongreye CHP'nin görünürdeki tepkisi oldukça olumlu oldu. İktidarın yayın organı Ulus gazetesinin başyazısı "*Kurultay Her Yurtsever Türk Tarafından Selamlanmalıdır*" başlığını taşımaktaydı¹¹. Kongreye iktidar partisi de temsilci göndermiş hatta İnönü'nün de kongreye katılacağı iddiaları da ortaya atılmış ve Demokrat Parti kongre salonunda Cumhurbaşkanı için büyük bir loca ayırmıştı¹². Tek parti kuşkusuz bir anda demokrasiyi özümsemiş değildi. Bu yaklaşım kongreye Amerikan ve İngiliz basın ataşeleri ve bazı yabancı delegasyonun da katılacak olması gibi çok basit bir nedene dayanır. İktidar partisinin kongreye bakışını olgusal olarak tespit etmemizi sağlayan 10/2922 sayı numarası ve Genel Sekreter Hilmi Uran imzasıyla CHP İl İdare Kurullarına ve bölge müfettişlerine gönderilen aşağıdaki belgedir;

"Demokrat Partinin aylardan beri üzerinde gürültülü ve yaygaralı propagandalarla toplanacağını ilan edip durduğu büyük kongresi birkaç gün evvel Ankara da toplanmış ve şu anda da daha ziyade yurdun dört köşesine yeniden ne gibi zehirli telkinler saçılması gerektiğini konuşmakta bulunmuştur.

Partimiz mensuplarının bilmesi faydalı olan hususlardan biriside bu kongreye iştirak için illerden kalkıp gelen sekiz yüz kadar delegenin gelip gitme masraflarını kendi keselerinden yapmakta oluşlarıdır. Bu her şeyden evvel delege olarak buraya gelenlerin ve onları gönderenleri bize ve teşkilatımıza karşı ne kadar sönmez bir kin taşıdıklarını ve bizi yıkmak için icabında ne müşkülleri iktifamı göze aldıklarını gösterir bunu ibretle bilelim.

Esaslı bir para sıkıntısı içine düştüğünü haber aldığımız bu parti bugün her yerde daha ziyade kendisine mensup olanları ayrı ayrı maddi yardımıyla günlerini geçirebilmekte ve hatta merkezlerine illerden para yardımı yapmaktadır.

Muayyen ve müspet memleket fikirlerinden ziyade menfi ve zehirli propagandalarla yaratılacak yıkıcı hava etrafında bir topluluk muhafaza etmek isteyen bu kimselerin bu son durumları üzerine de arkadaşlarımızın ehemmiyetiyle dikkatini çekmek ister ve parti işlerinde hepimizi çok, pek çok çalışmak için onları kin ve gayzı kendilerine rehber ittihaz etmiş olmalarına karşılık olarak bizim de yine öteden beri olduğu gibi memleket ve millet aşkından ibaret olan kuvvet kaynaklarımızla hareket halinde bulunmamız icap ettiğini hatırlatır ve hepinize saygılar yollarım"¹³.

Muhalefet partisinin içinde bulunduğu zor ekonomik koşullar sebebiyle delegelerin kongreye katılım masraflarını kendilerinin karşılamasını CHP'ye ve teşkilatlarına karşı "*sönmez bir kin taşıdıklarının*" delili sayan ve muhalefetin ilkesel olarak "*kin ve gayzı kendilerine rehber ittihaz etmiş olduğunu*" buna karşılık kendilerinin de "*öteden beri olduğu gibi memleket ve millet aşkından ibaret olan*

⁹ BCA,30.10/65.406.16, 4. (07.01.1947); "Demokrat Parti Kongresi Toplandı". *Tanin*, 08.01.1947; Koraltan 2013, 141; "D.P. Kongresi Bugün Toplanıyor". *Cumhuriyet*, 07.01.1947.

¹⁰ Mete 1947, 17.

¹¹ "D. P. kongresi Bugün Toplanıyor". *Cumhuriyet*, 07.01.1947.

¹² "Bugünkü Toplantıda Neler Olacak". *Cumhuriyet*, 07.01.1947; Mete 1947, 17.

¹³ BCA, 490.01.7.35.5,1. (09.01.1947).

kuvvet kaynaklarla hareket ettiğini” düşünen bir yaklaşımla çoğulcu-demokratik sistemin bir arada var olamayacağı oldukça açıktır. Daha kötüsü iktidar partisinin çok partili sistemin kuruluş sürecinde (1946-1950) defalarca müşahhas örneklerini göreceğimiz gibi tek parti otoriter karakterinden ve alışkanlıklarından kolay vazgeçemeyecektir. Bu sebeple kongreyi kendi ifadesiyle “*müstakil bir gazeteci*” olarak yakından takip eden Orhan Mete, kongrede büyük bir coşku seli yaşandığını, bazı delegelerin gözyaşlarını tutamadıklarını, iktidarı eleştiren konuşmacıların dakikalarca alkışlandığını aktarmaktadır¹⁴.

Kongre, 7 Ocak günü Genel Başkan Celal Bayar’ın konuşmasıyla başladı. Konuşmada Türkiye’de çoğulcu-demokratik sistemin kurulmasının yol haritası olarak değerlendirebilecek; anayasaya aykırı kanunların yürürlükten kaldırılması, devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılarak Cumhurbaşkanı’nın tarafsızlığının sağlanması, seçim kanununun demokratikleştirilmesi ve Demokrat Parti üzerindeki iktidar mekanizmasının baskılarının kaldırılması¹⁵ gibi ana parametreler öne çıkmaktadır. Bayar’ın konuşmasından sonra kongre başkanlığı için seçimler yapılmış, başkanlığı partinin İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, yardımcılıkları ise Manisa Delegeşi F. Lütfi Karaosmanoğlu ile yine İstanbul teşkilatından A. Münif Berkan kazanmışlardır¹⁶.

Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi

Tek parti döneminde CHP kongreleri seçimlerden sonra 4 yılda bir yapılırdı ve amacı partilileri endokrine etmekte¹⁷. Hatta bu kongreler yer yer CHP’nin 1938 kurultayında İnönü’nün değişmez genel başkan ilan edilmesi örneğinde olduğu gibi tek parti döneminde sürekli vurgulanan millî egemenlik ilkesinden kesin bir sapmanın aracına dönüşebilmekteydi. Yine kongrelerde bu ve benzeri kararlara tek bir itiraz olmaması aksine coşkuyla karşılanması bu kongrelerin anti-demokratik yönünü gösteren başka verilerdir. Demokrat Parti’den önce kurulan muhalif partilerin kongre yapacak kadar zaten varlıklarını sürdüremedikleri düşünüldüğünde Demokrat Parti I. Büyük Kongresi Türkiye’de siyasal parti kongreleri tarihi açısından daha kritik bir yere oturmaktadır. Bu noktada Türkiye’nin demokrasi tarihi bağlamında sorulması gereken hayati soru 1 yıllık bir siyasal geçmişe sahip Demokrat Parti’nin I. Büyük Kongresi gerçekten demokratik bir siyasal parti kongresi miydi? Bu soruya objektif cevap verebilmenin yöntemi, demokratik platformların vazgeçilmez iki kıstası olan siyasal katılım ve ifade özgürlüğü bağlamlarında Demokrat Parti I. Kongresi’nin değerlendirilmesinden geçmektedir.

Kongre’de siyasal katılım bağlamında Demokrat Parti’nin yapısından ve tüzüğünden kaynaklı faktörler geniş imkânlar sunmaktaydı. Duverger’in kadro partileri kitle partilerine, direkt (dolaysız) partiler indirekt (dolaylı) partilere, parlamentoda kurulan partiler parlamento dışında kurulanlara göre daha demokratik yapıdadırlar¹⁸ tespitlerini hatırlarsak Demokrat Parti’nin yapısıyla siyasal katılım olanakları arasındaki pozitif korelasyonu şu unsurların oluşturduğu söylenebilir; Birincisi Demokrat Parti pre-kapitalist sınıfların liderlik ettiği kapitalist finansmanı öngören, bünyesinde her ideolojiden ve sınıftan insanı barındıran bir kadro partisidir. Dolayısıyla kitle partilerindeki katı hi-

¹⁴ Mete 1947, 22.

¹⁵ BCA, 30.10/65.406.16.4. (07.01.1947); “Kongredeki Hararetli ve Heyecanlı Görüşmeler”. *Cumhuriyet*, 08.01.1947; “Celal Bayar’ın Nutku”. *Cumhuriyet*, 08.01.1947; Toker 1998, 96.

¹⁶ Nutku 1979, 46.

¹⁷ Bezci 2010, 132.

¹⁸ Duverger 1974, 29-33.

yerarşinin kadro partilerinde söz konusu olmadığı düşünüldüğünde Demokrat Parti'nin bu yönüyle siyasal katılıma zaten yapısal olarak açık olduğu söylenebilir. Siyasal katılıma imkân sağlayan ikinci nokta ise Demokrat Parti'nin parlamento içinde doğan bir siyasal parti olarak daha sınırlı merkezî karakteridir. Zira parlamento dışında doğan partilerin parti hücrelerini bağlayan örgütleri zaten mevcutken¹⁹, Demokrat Parti parlamento içinde kurulan bir parti olarak örgütlenmesini yeni kurmaya başlayacaktı. Dolayısıyla partinin teşkilatlanma süreci yerel teşkilatları ön plana çıkardı ve bu teşkilatlara parti merkez yönetimi karşısında özerklik sağladı. Bütün bunlar da delegelere partinin delegesi olmadan önce yerel teşkilatın delegesi olma hüviyeti kazandırdı. Böylece delegeler büyük kongrelerde parti üst yönetiminin etkisinde kalmadan parti politikalarını etkileme noktasında fırsatlar yakaladı.

Siyasal katılımı Demokrat Parti I. Kongresi arasında pozitif korelasyonu sağlayan son unsur, Demokrat Parti'nin direkt parti hüviyetine sahip olmasıdır. Demokrat Parti üyelerinin üyelik formu imzalayarak, aidat ödeyerek ve zaman zaman ocak toplantılarına katılarak üye olabildikleri, birçok liberal ve muhafazakâr parti gibi direkt partilerdendir. İndirekt partilerde olduğu gibi delegelerle parti üst yönetimi arasında bariyer niteliği taşıyan; kurucu gruplar, sendika, dernek ya da aydın gruplarının söz konusu olduğu aracı kurumlardan söz edilemez²⁰. Dolayısıyla Demokrat Partide de diğer direkt partiler de olduğu gibi aracı kurumlar ya da gruplar olmadığı için parti içi demokrasinin olanakları daha geniştir.

Demokrat Parti'nin tüzüğünden kaynaklı siyasal katılım olanaklarını ise 1946 Tüzüğü'nde yer alan:

“Büyük kongre, parti başkanı ve genel idare kurulu üyeleri ile kongrelerden seçilecek üçer ve üye sayısı 2000'i geçen illerden her fazla 2000 üye için ayrıca yine kongrelerce seçilecek birer üyeden teşekkül eder” (md. 7). *“Bucak kongresine, köy [ve] mahalle ocağına kayıtlı bulunan üyenin 50'ye kadar kısmı için ve bundan yukarı üyenin 50 ve fazlası için birer, ilçe kongresine, bucakta kayıtlı bulunan üyenin 500 kadar olanı için iki ve bundan yukarı üyenin 500 ve fazlası için birer, il kongresine, ilçelerde kayıtlı bulunan üyenin 1000'e kadar kısmı için iki ve bundan yukarı üyenin fazlası için ikişer delege seçilir”* (md. 24)²¹ hükümleri oluşturur. Bu maddelerde siyasal katılım bağlamında iki nokta öne çıkmaktadır: Birincisi; delegeler parti teşkilatlanmasında en alt birim ocaklardan başlayarak, en üst yönetim organı Büyük Kongreye katılma hakkını demokratik yöntemle elde etmekteydiler. Bunun sağladığı meşruiyet sayesinde, parti yerel teşkilatlarının siyasal eğilimleri partinin makro politikalarına yansıma imkânı bulduğu gibi geniş halk kitleleri tarafından seçilen temsilciler kanalıyla Demokrat Parti, halk hareketi hüviyeti de kazanmış oluyordu. İkincisi; delegeler parti üst yönetiminden bağımsız olarak seçilmekteydiler. Bu sayede de delegeler siyasal katılım olanaklarını sonuna kadar kullanarak kongreyi Türk siyasal tarihinin ilk belki de en demokratik siyasal parti kongresi hüviyetine büründürceklerdir. Kongre başkanlığı seçimleri, milletvekilli adaylarının belirlenme yöntemine dair tartışmalar ve partinin büyük kongreden sonra en büyük yönetim organı olan Genel İdare Kurulu seçimleri bu tezi doğrulamaktadır. Şimdi kongre gündeminin önemli bir bölümünü oluşturan bu unsurları daha yakından değerlendirelim.

Kongrenin başında yapılan başkanlık seçimleriyle beraber demokratik siyasal katılımın olgusal

¹⁹ Duverger 1974, 29.

²⁰ Duverger 1974, 38-39.

²¹ “Demokrat Parti Tüzüğü”. *Vatan*, 09.01.1946.

örnekleri görülmeye başladı. Kongre başkanlığına kurucular, Ege ve Çukurova delegelerinin desteğiyle F. Lütfi Karaosmanoğlu'nu aday gösterirken, İstanbul grubu ise İç Anadolu ve Karadeniz'in desteğiyle İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'i aday gösterdi. Seçim sonunda başkanlığı Öner kazandı. Bu seçimler delegelerin parti merkez yönetiminin aleyhine siyasal katılım haklarını kullanarak karar alabildiklerini gösteren ilk örnek olması ve partide ileriki dönemde ortaya çıkacak olan hizipleşmelere kaynaklık teşkil etmesi bakımından önemlidir. İlk defa kongre başkanlığı seçimlerinde ortaya çıkan Menderes-Köprülü Hizbi ve Öner Hizbi olarak tanımlanabilecek gruplar parti içi iktidarı ele geçirmek için yoğun bir siyasal kavgaya tutuşacaklardır. Menderes, Köprülü, Koraltan, R. Şefik İnce, F. Lütfi Karaosmanoğlu ve Celal Ramazanoğlu'ndan²² oluşan ağır toplarıyla Ege grubu parti yönetimine Menderes'in hakim olmasını isterken, İstanbul ise bu konuda partinin İstanbul İl Başkanı ve eski Adalet Bakanlığı Müsteşarı Avukat Kenan Öner'in önünü açmaya çalışmaktaydı²³. Bölgesel anlamda Ege-İstanbul Mücadelesi olarak şekillenen kongre başkanlığı yarışının sonucu ilk raundu İstanbul'un kazandığı anlamı taşıyordu.

Kongrede, milletvekili adaylarının belirlenme yöntemine ilişkin tartışmalarda demokratik siyasal katılımın yoğunlaştığı konulardandır. Bu konu parti merkez yönetimiyle delegeleri karşı karşıya getirdi. Parti içi iktidar mücadelesinin merkez-çevre bağlamında demokratik başka bir görüntüsünü yansıtan bu tartışmalara parti tüzüğü'nün Genel İdare Kurulu'nun görev ve yetkilerini düzenleyen 13. Maddesinin d fıkrasında yer alan Genel İdare Kurulunun (GİK), *İl idare Kurullarının mütalaasını alarak, gerek umumi vasıfları ve gerek seçim kudretleri bakımından en uygun görülenleri, parti namına milletvekilliğine aday gösterir*²⁴ maddesinde yer alan anti-demokratik hüküm sebep olmuştur. Parti merkez yönetimi tüzüğü'nün bu maddesinin sağladığı hukuki zeminde milletvekili adaylarının belirlenmesinde ağırlık oluşturmaya çalışmaktaydı. Yerelden gelen delegelerin büyük çoğunluğu ise genel merkezin bu talebine milli iradeye darbe anlamı taşıdığı ve Demokrat Parti'yi CHP'leştireceği gerekçeleriyle karşı çıkmaktaydılar. Bu yetkinin tamamen yerel teşkilatlara verilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Erzurum Delegelerinden Muzaffer Zeren'in bu konudaki sözleri şöyledir: *"Biz diyoruz ki Halk Partisi üç kişi arasında kendi kendine seçtiği adayları milletvekili yapıyor. Bu suretle millet meclisinde millet temsil edilmiyor"*²⁵. Trakya Delegeşi Zeki Arataman da benzer şekilde *"biz şimdiye kadar CHP'nin yukardan milletvekili tayin ettiğini beğenmez, kötüler ve bundan bunaldığımızı bağırırız, arkadaşlar bu madde bizi aynı yola sokmaktadır"*²⁶ sözleriyle parti üst yönetiminin taleplerine karşı çıkmaktaydı. Kongrede bu konuyla ilgili tartışmaların yoğunlaştığı bir anda Bayar, yaptığı konuşmada şu iki noktayı öne çıkarmıştır;

1- Partinin başarısızlığının sorumluluğunun GİK'te olduğunu böyle bir durumda delegenin kendilerini sorumlu tutacağını.

2- Rejisiyonelliğin (yerelciliğin) doğru olmadığını partinin başarısı için alanında uzman fakat yerel teşkilatlar tarafından tanınmayan adaylardan yararlanmak gerektiği²⁷.

Bayar'ın rasyonaliteyi öne çıkaran ikna edici konuşmasından sonra ancak uzlaşa sağlanabilmiştir. Bu

²² Ağaoğlu 2013, 44.

²³ Ağaoğlu 2013, 44; Çaylak, 2010, 54.

²⁴ Demokrat Parti Tüzüğü", *Vatan*, 09.01.1946.

²⁵ "Demokrat Partinin Büyük Kongresi". *Tanin*, 11.01.1947.

²⁶ Mete 1947, 36.

²⁷ "Demokrat Partinin Büyük Kongresi". *Tanin*, 11.01.1947.

uzlaşa da büyük oranda delegelerin taleplerini karşılayacak şekilde gerçekleşmiştir. Zira milletvekillerinin %80'i yerel teşkilatlar tarafından gösterilecek, %20'sini GİK belirleyebilecekti. Bu sonuç şu iki tespitin yapılmasına olanak sağlamaktadır; bunlardan ilki; delegeler demokratik-siyasal katılımı tüzüğün GİK'e geniş yetki veren 13.maddesinin d Fırkasını hukuk deyimıyla kadük hükmüne indirmişlerdir. İkincisi; bu sonuç delegelerin siyasal bilinç düzeylerinin yetkinliğini göstermektedir. Zira Demokrat Parti 1946 Tüzüğü, kurucular tarafından hazırlanmış ve daha önce herhangi bir kongre yapılmadığı için delegelerin onayından geçmemiştir. Delegeler, demokratik bir uyanıklık göstererek tek başına partide oligarşiye yol açabilecek tüzüğün 13. Madde d Fırkasının pratize edilmesinin önüne geçmişlerdir.

Kongrede siyasal katılım yoluyla parti içi demokrasinin belirleyici olduğu konularından biri de partinin büyük kongreden sonra en büyük yönetim organı olan GİK'in üye sayısı ile ilgili tartışmalardır. Bu konuda kurucularla, partide onlarla aynı kuşaktan, Emin Sazak, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Kenan Öner gibi eski kuşak politikacılar ve onların ön saflara sürdüğü genç ve ateşli demokrat partililer arasındaki tartışmalara şahit olmaktayız. Kongreye kadar GİK, Kurucular Bayar, Menderes, Köprülü, Koraltan'la beraber Yusuf Kemal Tengirşenk, Refik Şevket İnce ve Cemal Tunca'dan oluşan 7 kişiydi. Kurucular kongrede bu isimlere Ahmet Tahtakılıç ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nu da ekleyerek 9 kişilik bir kurulla devam etmek amacındaydılar. Osman Bölükbaşı ve Samet Ağaoğlu gibi genç kuşakların temsilcileri ise Genel İdare Kuruluna girebilmek, eski kuşaktan muhalifler ise GİK'te kurucuların "*oligarşisini*" kırmak amacıyla kurulun üye sayısının 15'e çıkarılmasını savunuyorlardı²⁸. Yapılan uzun tartışmalar ve kulisler sonunda Genel İdare Kurulunun üye sayısı Kurucuların beklentilerinin aksine 15 olarak kabul edilmiş ve kurul seçimlerine geçilmiştir. Bu oylama o dönem Türkiye'de rastlanılmayan gizli oy açık sayım usulüyle yapılmıştır. Delegeler kendilerine dağıtılan kâğıt parçalarına hiçbir baskı altında kalmadan ve gizlice GİK'e girmesini istedikleri kişilerin adlarını yazarak seçim sandığına atmışlardır. Bu manzara karşısında CHP'de uzun yıllar milletvekilliği yapan Refik Koraltan "*25 yıllık parlamento hayatımızda böyle bir manzara görmedim*" sözlerini sarf etmiştir²⁹. Kongre başkanı Kenan Öner tarafından açıklanan seçim sonuçlarına göre GİK'e oylamaya katılan 548 delegenin, 541'nin oyunu alarak genel başkanlığa seçilen Celal Bayar'la beraber³⁰ aldıkları oy sayısına göre: Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, R. Şevket İnce, F.Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Y. Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Celal Ramazanoğlu ve Hasan Dinçer seçilmişlerdir³¹.

Oylama sonuçlarından şu çıkarımlar yapılabilir;

- 1- Seçimlerde çoğulcu-eşitlikçi ve gizli oy-açık sayım usulleriyle Türkiye'de ilk demokratik seçimleri Demokrat Parti kendi içinde yapmıştır.
- 2- Kongreye katılan toplam 906 delegenin karar alma süreçlerine özgürce katılabilmesi teşkilatların eğilimlerinin kongreye yansımaları sağlamıştır.
- 3- GİK'e seçilen adaylardan Ahmet Oğuz, Samet Ağaoğlu, Enis Akaygen ve Hasan Dinçer partinin kurucularına rağmen seçilmişlerdir. Bu da demokratik siyasal katılımın önemli pa-

²⁸ "Demokrat Parti'nin Büyük Kongresi". *Tanin*, 11.01.1947; Çaylak 2010, 56-57.

²⁹ Mete 1947, 43.

³⁰ Genel başkanlık seçiminde 2 oy Menderes'e 2 oy Köprülü'ye 3 oyda boş atılmıştır (Mete 1947, 49).

³¹ "Demokrat Parti Genel Kongresi Sona Erdi". *Tanin*, 12.07. 1947; Sayarı 2008, 81; Teksoy 2010, 58-59; Mete 1947, 49; Mete 1947, 43.

rametreleri olan karar alma süreçlerine üyelerin özgürce katılabilmesi ve muhalif unsurların yönetimde yer bulabilmesinin örnekleridir. Zira partinin büyük kongreden sonra en büyük yönetim organı GİK'in 15 üyesinden 4'ü genel merkeze karşı aday olarak seçilmişlerdir.

Kongrede siyasal katılımı bağlamında vurgulanması gereken bir hususta alınan bir kararla, cemiyetler kanuna aykırı olduğu için partiye üye olamayan gençlerin, parti bünyesinde kurulan gençlik kulüplerine üye yapılmasıdır³². Böylece Demokrat Parti biraz hukukun etrafından dolanarak da olsa genç kuşakların siyasete katılımının önünü açarak siyasal katılımın önündeki bir engeli kısmen de olsa işlevsizleştirmiş oluyordu.

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi'nin demokratik niteliğinin tespit etmemizde kriter olabilecek ikinci kavram ifade özgürlüğüdür. Öncelikle kongrede ifade özgürlüğünün zeminoluşturan şu iki hususu tespit edelim; birincisi; Türkiye'de kongrenin toplandığı 1947 yılının başındaki iç politik konjonktür, demokrasi ile Demokrat Parti'nin varlığını sürdürmesi arasında sembiyotik (ortak-yaşamsal) bir ilişki yarattı. Çünkü; demokrasi yıllarca parti-devlet bütünlüğüyle ülkeyi yöneten CHP iktidarına karşı Demokrat Parti'nin eylemlerini meşurlaştırabilecek tek büyüklü kavramdı. Demokrasiyle partilerinin varlığı arasındaki söz konusu pozitif korelasyonu doğru tespit eden partinin kurucuları, parti programının ruhunu bütünüyle bu perspektifle oluşturdular. Programda partinin amacının “*demokrasiyi gerçekleştirme*” olduğunun vurgulamasının yanında, partinin temel ilkelerini öngören ve programın başında yer alan 24 maddeden 11'inin (1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 19 ve 21. md.) demokrasiyle doğrudan bağlantılı olması bu olgusal gerçeği gösterir³³. Demokrasiyi ana ülküsü olarak gören ve programının büyük kısmını bu amacı gerçekleştirmek için takip edeceği yol haritasına ayıran bir partinin, demokrasinin vazgeçilmez ilkesi olan ifade özgürlüğüne kongresinde geniş imkânlar tanınamaması kendi varlığını inkâr anlamına gelirdi.

İkincisi; Demokrat Parti Türkiye'yi yıllarca tek parti iktidarıyla yöneten Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı, Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki iktidarına karşı muhalefetin Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında bir araya gelmesine benzer şekilde, geniş bir koalisyon olarak teşekkül etmişti. Tek parti uygulamalarından rahatsız olanlar, CHP'de umduğunu bulamayanlar, siyasal ikbal amacıyla partiye girenler söz konusu koalisyonun büyük paydaşlarını oluşturmaktaydı. Bu geniş kitleyi nasıl tek parti karşıtlığı bir araya getiriyorsa, demokrasi de bu kitlenin ortak çıkarlarıyla uyumluydu. Keskin bir ideolojiye sahip olmayan bu kitle sadece demokrasi vurgusu ve tek partinin otokratik yöntemlerine cepheden bir karşı duruşla bir arada tutulabilirdi. Demokrat Parti yönetimi de bu noktada rasyonel davranarak kongre öncesinde ve sırasında hiçbir tertibe başvurmadan delegelerin ifade özgürlüğünü kullanmalarını ve iktidarın otokratik yöntemlerini doyasıya eleştirmelerinin önünü açtı. Parti üst yönetiminin, bunu herhangi bir tertibe başvurmadan tamamen eşitlikçi ve yatay düzlemde yapmaları kongreyi tam bir demokrasi platformuna dönüştürdü. Yukarıda dile getirilen unsurların sağladığı zeminde kongrede delegeler ifade özgürlüklerini sonuna kadar kullanmışlar, hemen hemen her konuda fikirler beyan etmiş ve eleştiriler yapmışlardır. Örneğin; Balıkesir Delegeşi Sıtkı Yırcalı ve Genel Başkan Bayar'ı kongreyi açış konuşmasında iktisadi meselelere değinmediği için eleştirmektedir³⁴. Kütahya Delegeşi Nazif Kaynar başkanlık sistemini önererek valilerin tek dereceli seçimlerle halk tarafından belirlenmesi ve yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanının

³² “D. P. Büyük Kongresi Bu Sabah Sona Erdi”. *Cumhuriyet*, 11.1.1947.

³³ Demokrat Parti Programı 1946, 1-6; “Demokrat Parti Programı”. *Son Posta*, 08.01.1946.

³⁴ Mete 1947, 23.

bakanları ataması gerektiğini dile getirmekteydi³⁵. Kastamonu delegelerinden biri, ilkokullara din dersi konulmasına dair karar alınmasını teklif ederken, R. Şefik İnce, bunun bazı müşkülâtlar doğuracağını ifade etmekteydi³⁶. İnce'nin bu çıkışının sebebi kuşkusuz iktidar partisinin olası tepkisidir. Ancak kongreden yaklaşık bir yıl sonra Şubat 1948'de CHP Parti Grubu'nun ilkokulun son iki sınıfında ders zamanları dışında olması kaydıyla din dersi verilebileceği konusunda karar alması³⁷, Türkiye'de çoğulcu-demokratik sistemin kuruluş yıllarında tek partinin tek gerçek güç odağı olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir. Yıllarca taşrada tek parti iktidarının baskısını yaşayan delegeler ifade özgürlüğü bağlamında yakaladıkları ilk fırsat olan Demokrat Parti I. Kongresi'nde en sert eleştirileri iktidar partisine yöneltmişlerdir. İzmir delegesi Rauf Onursal, Recep Peker hükümetini totaliter olmakla suçlarken, General Sadık Aldoğan, çok partili hayata geçmekle değişen bir şey olmadığını "23 sene evvelki köy ile bugünkü köy arasında fark yoktur" sözleriyle ifade etmiştir³⁸. Osman Bölükbaşı da iktidar partisinin kendisini milletin vasisi olarak gördüğünü ancak asıl milletin vesayetine iktidarın muhtaç olduğunu belirtmiştir³⁹.

İktidara yönelik eleştirilerin sertlik düzeyinin iyice yükseldiği eleştiriler Ana Davalar Komisyonu'nda yapılmıştır. Ethem Menderes'in önerisiyle kurulan komisyon, Adnan Menderes başkanlığında seçim kanunu, idarenin tarafsızlığı, devlet başkanlığı ve parti başkanlığının ayrılması, anayasa aykırı kanunların kaldırılması gibi kritik konuları görüşmek üzere toplanmıştır⁴⁰. Komisyonunda kuruculara yakın grubun liderliğini yapan Menderes'in yanında, Refik Şevket İnce ve Hulusi Köymen öne çıkan isimlerdi. Kenan Öner'in öncülüğünü yaptığı muhalif grubu ise Osman Bölükbaşı, Samet Ağaoğlu, İsmet Bozdağ ve Osman Kapani gibi isimler oluşturmaktaydı⁴¹. Kuruculara yakın grubun amacı görüşülecek kritik konularda daha temkinli ve iç politik konjonktürle uyumlu kararlar çıkmasını sağlayarak iktidarla hukuk içinde mücadele etmeyi sağlayacak bir çerçeve oluşturmaktı. Muhalif grup ise iktidara karşı daha radikal politiklardan yanaydılar ve ne pahasına olursa olsun CHP iktidarını devirecek kararları çıkararak bunları partiye mal etmek, daha sonrada partinin meclisten çekilmesini sağlayarak iktidarla Demokrat Parti kitlelerini karşı karşıya getirmeyi amaçlamaktaydılar. Kenan Öner'in, komisyonunda yaptığı şu tahrik edici konuşma radikal kanadın fikirlerini sarıh bir şekilde ortaya koymaktadır:

*"Hiçbir namussuzlukla namuslu yere çıkılmaz, iktidar seçimlerin ırzına geçmiştir. Demokrat partiye lütfedilen milletvekillerimiz veled-i zina gibi ortalıkta gezemezler sine-i millete dönelim ve iktidarın gayrimeşru olduğunu ilan edelim"*⁴².

Komisyon hayli hararetli tartışmalardan sonra Hürriyet Misakı'nı kabul etmiştir. Buna göre:

- 1- Cumhurbaşkanlığı'yla Parti Başkanlığı ayrılmalıdır.
- 2- Anayasaya aykırı kanunlar yürürlükten kaldırılmalıdır.

³⁵ Yücel 2001, 60.

³⁶ "Demokrat Kongresi". *Tanin*, 10.01.1947.

³⁷ "Din Derslerine Dair C.H.P Grup Kararı". *Ulus*, 20.2.1948.

³⁸ Çaylak 2010, 54.

³⁹ Mete 1947, 23; Çaylak 2010, 55.

⁴⁰ Goloğlu 2013, 185.

⁴¹ Çaylak 2007, 23; Anadol, 2003, 56.

⁴² Anadol 2003, 56.

3- Anti-demokratik seçim kanunu değiştirilmelidir⁴³.

Büyük kongre, komisyonun bu kararlarından sonra iktidarı Hürriyet Misakı'na uygun adımlar atmasını icbar etmek amacıyla Genel İdare Kurulu'na, Hürriyet Misakı gerçekleşmediği takdirde TBMM'den çekilme yetkisi verdi⁴⁴. Hürriyet Misakı'ndaki maddelere dikkat edilirse Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde en önemli parametre hüviyeti taşıyan dördü takrirdeki ve Bayar'ın kongreyi açış konuşmasında dile getirdiği taleplerle birebir uyumludur⁴⁵. Bunun anlamı açıktır; Ana Davalar Komisyonu partinin ılımlı kanadını temsil eden kurucuların iktidara karşı izlemek istediği hukuki yöntemle uyumlu kararlar almıştır. Bu sonuç, Adnan Menderes'in başarısıydı. Menderes, Komisyonunda yaptığı ikna edici konuşma ve müdahalelerle radikal kanadın taleplerini anayasaya uygun hale getirerek hukuk içinde tutmayı başarmıştı. Aşırı kanadın komisyondaki lideri Öner bu gerçeği Emrullah Nutku'ya Ana Davalar Komisyonu'nda yaptığı "muvaffak" konuşmanın Menderes'in "parlak cümleli" konuşmalarıyla bastırıldığı sözleriyle itiraf edecektir⁴⁶. Menderes'in ve Ege Bölgesi ağırlıklı ılımlı kanadının bu başarısı parti içi iktidar mücadelesinde İstanbul Grubu'na karşı Ege'nin ikinci raundu kazandığı şeklinde yorumlanabilir.

Hürriyet Misakı'nın, Demokrat Parti I. Büyük Kongresi tarafından kabul edilmesi Türkiye'de çok partili sistemin kurulmasında paradoksal iki etkiye yol açmıştır. Öncelikle açıkça yürürlükteki anayasadaki hakları talep eden bir metin olmasına rağmen iktidarın alışıktığı bu talepler ve kongrede yapılan eleştiriler iktidarın sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Bir başka ifadeyle Hürriyet Misakı'nın kabulü 21 Temmuz seçimlerinde uygulanan baskıdan korkutmaya, seçimlerin açık oy gizli tasnif usulüyle yapılmasına ve sonrasında oy pusulalarının yakılmasına⁴⁷ kadar birçok hileli ve anti-demokratik yöntemle başlayan çok partili hayattaki rejim krizini daha da derinleştirmiştir⁴⁸. Kongreden sonra muhalefetin yeni seçim kanunu teklifinin TBMM'de iktidar partisinin oylarıyla reddedilmesi, İstanbul ve çevresinde uygulanan sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması bu krizin derinleştiğinin somut göstergeleridir. İktidar, Hürriyet Misakı'ndaki tehditlerle muhalefetin, meclis üzerinde baskı kurduğunu, Demokrat Parti'nin gizli bir ajandası olduğunu, komünist yöntemler uyguladığını iddia etmekteydi⁴⁹. Buna karşılık Demokrat Parti de 4 ilde 5 Nisan 1947 tarihinde yapılan ara seçimlere, seçim emniyetinin kanunla sağlanmadığı ve iktidar partisinin zihniyetinin değişmediğini gerekçe göstererek katılmadı⁵⁰. Parti yöneticileri de çıktıkları yurt gezilerinde iktidarın baskıcı politi-

⁴³ BCA, 30.10/65.406.16, 4. (07.01.1947); "D. P.'nin Hürriyet Misakı Geniş Akisler Uyandırdı". *Cumhuriyet*, 13.01.1947, 1-3; Nutku 1979, 48; Yücel 2001, 62-64.

⁴⁴ Karpat 1996, 182.

⁴⁵ BCA, 30.01/53.315.4. 07.06.1945; BCA, 030.01/40.241.16, 4-5, 29.05.1949; "Parti Grubunda Mühim Bir Toplantı". *Cumhuriyet*, 12.06.1947; Koraltan 2013, 87-89; Akandere 2012, 674.

⁴⁶ Nutku 1979, 50.

⁴⁷ BCA, 030.01/12.71.9, 2. 1947; BCA, 490.100/443.1832.1, 11.8.1947.

⁴⁸ Öner 1948, 34; Tahtakılıç 1989, 118; Yalman 1970, 78-79.

⁴⁹ "Mecliste Komünistler için Dünkü İfşaat". *Cumhuriyet*, 30.01.1947; "İçişleri Bakanı'nın Fevzi Çakmak'a Cevabı". *Tanin*, 31.01.1947; "D.P'nin Meclis Üzerinde Baskı Yaptığı İddiaları". *Cumhuriyet*, 23.01.1947; "Ankara'da Siyasi Hava Pek Fırtınalı". *Tanin*, 16.01.1946.

⁵⁰ "D.P. Beklenen Beyannamesini Yayınladı". *Cumhuriyet*, 04.04.1947; "Dört İlde Seçim Bugün Yapılıyor". *Cumhuriyet*, 05.04.1947.

kalarını halka şikâyet ettiler⁵¹.

Hürriyet Misakı'nın yayınlanmasının Türkiye'de çoğulcu-demokratik sisteme geçilme sürecindeki ikinci etkisi paradoksal olarak olumlu olmuştur. Zira Türkiye'de rejim bunalımının "kördüğüm"⁵² halini aldığını gören Cumhurbaşkanı İnönü, siyasal iklime "zaruri" olarak müdahalede bulunmuştur⁵³. İnönü, Başbakan Recep Peker ve muhalefet lideri Celal Bayar'la yaptığı bir dizi görüşme sonunda 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştır. Beyannamede Bayar'ın iktidarın baskılarından şikâyetlerini, Peker'in muhalefetin kanun dışı yollara saptığı eleştirilerini⁵⁴ dikkatle kaydeden Cumhurbaşkanı iki tarafın da kabul etmediği bu ithamlar üzerinden bir çözüm üretmeyi başarmıştır. İktidar partisinin muhalefete baskı yapmaması, muhalefetin de kanun dışı yollara sapmaması noktasında Bayar ve Peker'i kendi ifadesiyle "manevi sorumluluk" altına sokmuş⁵⁵, kendisi de partiler üstü kalacağı noktasında garanti vermiştir. Partisinin 1947 Kurultayında yapılan tüzük değişikliğinde yer alan şu ifadelerle de bu durumu partisine kabul ettirmiştir: "Kurultayca seçilen Genel Başkan Cumhurbaşkanı seçildiği takdirde partinin fîli idaresi tamamıyla parti genel başkanı vekiline geçer... İdare mekanizmasının muhtelif partilere karşı tarafsızlığı esastır bu keyfiyet münakaşa bile edilemez..."⁵⁶. Böylece Demokrat Parti I. Kongresi'nde ifade özgürlüğünün yansıması olan Hürriyet Andı yayımlandıktan sonra ilk 7 ay içinde iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştirerek siyasal tansiyonun zirve yapmasına yol açmıştır. Daha sonrasında ise 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlanmasını kaçınılmaz kılan unsurlardan biri olarak çoğulcu rejimin yaşadığı siyasal krizi aşarak ayakta kalmasına katkıda bulunmuş oluyordu. Son olarak Demokrat Parti I. Kongresi söz konusu edildiğinde biri kongrenin demokratik yönünü yansıtan diğeri kongrenin bu yönüne paradoks teşkil eden iki noktanın altını çizmek gerekir. Demokratik boyutu yansıtan husus milli irade bağlamında delegelerin siyasal bilinç düzeylerinin uygunluğudur. Bu noktada kongrede yaşanan şu üç tablo bu tespiti olgusal olarak desteklemektedir; Konya Delegeşi Himmet Ölçmen'in CHP'nin Atatürk'ün amacını gerçekleştiremediği için mezun veremediği sözleri üzerine, kongre başkanı sadede gelmesini istemesi, delegelerin sert tepkisiyle karşılaştı ve Ölçmen, delegelerin "dilediğin gibi konuş, sabaha kadar istersen konuş" sözleri arasında konuşmasını sürdürdü⁵⁷. Delegeler, bu hassasiyetleri sayesinde beş gün devam eden kongrede diledikleri kadar ve diledikleri gibi konuşmuşlardır. Bu noktada Denizli Delegelerinden Fikret Başaran'ın kongreyi "7 Ocak tarihi hürriyet bayramıdır"⁵⁸ şeklinde tanımlamasını hatırlatmak yerinde olacaktır. Bu sözler Türkiye'de 1947 başlarında iktidar-muhalefet ilişkileri bağlamında genel siyasal iklime pek uymasa da Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi söz konusu olduğunda gerçeği yansıtmaktaydı. Yine Cumhurbaşkanı'nın seçimine ilişkin tartışmalarda Balıkesir Delegeşi Sıtkı Yırcalı, Cumhurbaşkanı'nın milletvekili olmaları fikrine böylece bir partinin mensubu oldukları ve bu durumun devletin başındaki şahsın tarafsızlığına gölge düşürdüğü ge-

⁵¹ Karpat 1996, 160.

⁵² Erim "Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyannamesi". *Ulus*, 12.07.1947.

⁵³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)*. Devre 8, Birleşim 1, Oturum 1, 8, 01.11.1949.

⁵⁴ "Cumhurbaşkanı Millete Teminat Veriyor". *Demokrat İzmir*, 12.7.1947, 1,4; Belge, "Tarihi Bir Beyan". *Demokrat İzmir*, 12.07.1947; "Hükümetle demokrat parti arasındaki ihtilaf". *Cumhuriyet* 01.07. 1947; Başbakanımız Dedi ki". *Ulus*, 11.07.1947.

⁵⁵ *TBMMTD*, Devre 8, Birleşim 1. Oturum 1, 8, 01.11.1949

⁵⁶ BCA, 490.10/443.1832.1, (11.08.1947).

⁵⁷ Mete 1947, 22.

⁵⁸ Ağaoglu 2013, 44.

rekçesiyle itiraz etmiştir. Bu usulün yerine Cumhurbaşkanlarının ikinci seçmenlerinde katılımıyla seçilmesi gerektiği önerisini sunmuştur⁵⁹ Bunun üzerine Cumhurbaşkanının bu şekilde seçimine delegelerden Ragıp Kurt'un, "halkın en iyiyi seçme konusunda zafiyet gösterebileceğini" söylemesi kıyameti koparmıştır. Kurt, "Millet en iyisini seçer, konuşmayı öğren" itirazlarıyla karşılaşmış hemen geri adım atmak zorunda kalmıştır⁶⁰. Bu konudaki son örnekte, Genel İdare Kuruluna giren F. Lütfi Karaosmanoğlu, R. Şevket İnce ve Samet Ağaoğlu'nun milletvekili olmamalarından hareketle milli iradeye dayanmadıkları gerekçesiyle kongrede çeşitli eleştirilere uğramış olmasıdır⁶¹.

Kongrenin demokratik karakterine paradoks teşkil eden gelişme ise parti içinde sivil bir darbe girişimi olarak da nitelenebilecek bir oldubitti ile Mareşal Fevzi Çakmak'ın Bayar yerine genel başkanlığa geçirilme operasyonudur. Bu girişimi Demokrat Parti İzmir teşkilatından Mustafa Kentli ve emekli General Rasim Aktuğ organize etmişlerdir⁶². Bu kişilere göre Kurucular halkın tazyiki sebebiyle bir anda kendilerini hürriyet mücadelesinin ön saflarında bulmuşlardı. Hileli 1946 genel seçimlerinin sonuçlarını kabul edip meclise girmekle de İnönü'ye boyun eğmiş ve davaya ihanet etmişlerdir⁶³. Mustafa Kentli'nin partiden istifası sonrası yaptığı açıklamalara bakılırsa bu işte yalnız olmadıkları anlaşılmaktadır. Buna göre kongre günlerinde Mareşal'in evinin Kâbe misali birçok delegenin ziyaretçi akınına uğramış, bu operasyonda Kenan Öner de yer almıştır⁶⁴. Bu ithamlar karşısında Öner ve Mareşal'in hiçbir tekzipte bulunmaması bu operasyonun bu kişilerce de olumlu karşılandığını göstermektedir. Bunun dışında Kentliyi doğrulayan olgusal üç durum daha söz konusudur: Birincisi, Öner-Mareşal ikilisinin 1946 genel seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin meclisten çekilmesi gerektiğini savunan kanatta yer almalarıdır. İkincisi; Cami Baykut, Sabiha-Zekeriya Sertel, Esat Adil gibi dönemin önde gelen solcularıyla beraber 17 Ekim 1946'da kurulan içinde iktidar partisi kadar Demokrat Parti kurucularına karşıda muhalefet potansiyeli taşıyan İnsan Hakları Derneği'nin kurucuları arasında yer almalarıdır⁶⁵. Üçüncüsü, Demokrat Parti'nin ciddi bir iktidar seçeneği olarak ortaya çıkmaya başladığı Ocak 1948'den itibaren parti içi muhalefetin en önemli figürü Kenan Öner'in parti yönetimini ele geçirmek amacıyla partiden istifa etmesi⁶⁶ sonrasında ise Meclis grubunda ve genel idare kurulundaki yandaşlarının da desteğiyle partiyi ele geçirme girişimleridir. Bunda da başarılı olamayınca Millet Partisi, Müstakil Demokratlar Grubu ve Öz Demokratlar Grubu gibi oluşumların ortaya çıkmasında başat aktörlerden biri olarak Demokrat Parti'nin parçalamasında oynadığı kritik roldür. 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi 5 günlük çalışmanın ardından 11 Ocak'ta sona erdi. Kongreyle, Demokrat Parti, demokratik esaslarla yoluna devam edebilme potansiyeline sahip bir siyasal parti olduğunu ispatlarken seçmene de iktidar partisine demokratik bir alternatif olabileceği mesajını net olarak verdi. En önemlisi de demokrasinin vazgeçilmez ilkeleri, siyasal katılım ve ifade özgürlüğünü ön plana çıkararak Türkiye'de ilk demokratik kongreyi yapan siyasal parti olarak Türk siyasal tarihinde yerini aldı.

⁵⁹ "Demokrat Kongresi". *Tanin*, 10.01.1947.

⁶⁰ "Demokrat Parti Kongresinin 3. Gününde Heyecanlı Geçti". *Cumhuriyet*, 10.01.1947; "Demokrat Kongresi". *Tanin*, 10.01.1947.

⁶¹ Ağaoğlu 2013, 49; Cerrahoğlu 1996, 24.

⁶² Çaylak 2007, 25.

⁶³ Mustafa Kentli, "DP'de Buhranın sebepleri". *Yeni Sabah*, 01.04.1948.

⁶⁴ Çaylak 2007, 26.

⁶⁵ Baban 2009, 100-101; Akbaş 2008, 390; Tinal 2000, 118-119.

⁶⁶ "Kenan Öner'in İstifanname Sureti Basına Verildi". *Cumhuriyet*, 12.02.1948; "Kenan Öner'in İstifası". *Yeni Sabah*, 08.01.1948; "Kenan Öner'in DP İl Başkanlığından İstifası". *Yeni Sabah*, 07.01.1948.

Sonuç

Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1946 tarihinde teşekkül etmesiyle Türkiye'de çoğulcu demokratik sistem kurulmaya başlanmıştır. Fakat Recep Peker hükümetinin baskıları ve özellikle 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde uygulanan anti-demokratik yöntemlerle, meclisin meşruiyeti tartışılmaya başlanmış ve çoğulcu demokratik sistemde kısa sürede rejim bunalımı ortaya çıkmıştır. Kuruluşundan tam bir yıl sonra 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan Demokrat Parti I. Büyük Kongresi'nin yapıldığı konjonktür böyle bir siyasal kaosun yaşandığı kesiti işaret etmekteydi. Türkiye'nin iç politik sisteminde yaşanan söz konusu anti-demokratik iklime rağmen Demokrat Parti Birinci Büyük kongresi siyasal katılım ve ifade özgürlüğü bağlamında tam bir demokratik havada yapılmıştır. Türkiye'nin her bölgesinden kongreye katılan delegeler parti üst yönetimi kademelerinin hiçbir şekilde hiyerarşisiyle karşılaşmadan eşitlikçi ve yatay bir düzlemde kongre boyunca faaliyet göstermişlerdir. Genel başkan ve diğer parti üst kurullarının seçimlerine özgürce katılabilmiş ve yer yer parti merkez yönetiminin politikalarına muhalif kararlar alabilmiş, seçimler yapabilmişlerdir. Dileyen delegenin dilediği kadar konuştuğu tam bir demokrasi platformu olan kongrede iktidar partisinin baskıcı yöntemleri başta olmak üzere delegeler diledikleri her konuda ifade özgürlüklerini sonuna kadar kullanmışlardır.

Türk siyasal tarihinde taşıdığı büyük değer bağlamında Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresiyle ilgili şu dört çıkarsama yapılabilir: Birincisi, Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi çağdaş demokrasilerdeki siyasal parti kongreleriyle boy ölçüşecek parti içi demokrasi standartlarına sahiptir. Söz konusu demokratik karakteriyle kongre, Türk siyasal tarihinde bir siyasal partinin yaptığı ilk demokratik kongre olma vasfını kazanmıştır. İkincisi, Cumhuriyet döneminde kurulan diğer siyasal partilerin kongre yapacak kadar varlıklarını sürdüremedikleri düşünüldüğünde kongre, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir muhalefet partisinin yaptığı ilk büyük kongredir. Üçüncüsü, kongrede kabul edilen Hürriyet Misakı başlangıçta iktidar-muhalefet ilişkilerindeki tansiyonu daha da yükseltmekle beraber, sonraki süreçte 12 Temmuz Beyanamesinin yayınlamasında önemli kilometre taşlarından biri olarak, en azından biçimsel anlamda cumhurbaşkanının tarafsızlığını ve muhalefetin devletten eşit muamele görmesinin yolunu açmış ve çoğulcu demokratik sistemin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Dördüncüsü, kongre Demokrat Parti içi iktidar mücadelesinde, Menderes-Köprülü hizbiyle-Öner hizbini daha da belirginleştirmiş, Ocak 1948'de Öner'in partiden istifasıyla başlayan süreçte partinin parçalanmasında önemli parametrelerden biri olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Modern Literatür

- Ağaoğlu 2013 S. Ağaoğlu, *Siyasi Günlük: Demokrat Partinin Kuruluşu*. Yay. Haz. C. Koçak. İstanbul 2013.
- Akandere 2012 O. Akandere, "Adnan Menderes ve Arkadaşlarının Cumhuriyet Halk Partisinden Çıkarılması". Eds. D. Erdoğan, T. Kabadayı, H. Üreten – G. Gündeay, *Türk Tarihinde Adnan Menderes*. Aydın (2012) 659-692.
- Akbaş 2008 R. Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*. İstanbul 2008.
- Alçora 2015 E. Alçora, *Türkiye'de Siyasal Parti Propagandası (1946-1960)*. İstanbul 2015.
- Anadol 2004 C. Anadol, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*. İstanbul 2004.
- Baban 2009 C. Baban, *Politika Galerisi*. İstanbul 2009.
- Bezci 2010 B. Bezci, "Cumhuriyet Halk Partisi". Ed. T. Uzun, *Türkiye'de Siyasal Partiler*. Ankara (2010) 127-162.
- Cerrahoğlu 1996 P. B. Cerrahoğlu, *Demokrat Parti Masalı*. İstanbul 1996.
- Çaylak 2007 A. Çaylak, "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakâr Demokratlar ve Türk Demokrasininin Almış Olduğu Biçim". *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 62(1) 18-42.
- Çaylak 2010 A. Çaylak, *İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Hareketi*. Ankara 2010.
- Duverger 1974 M. Duverger, *Siyasal Partiler*. Çev. E. Özbudun. İstanbul 1974.
- Eroğul 2013 C. Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul 2013.
- Goloğlu 2013 M. Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*. İstanbul 2013.
- Heywood 2013 A. Heywood, *Siyaset*. Çev. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla. Ankara 2013.
- Karpat 1996 K. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul 1996.
- Kili 2006 S. Kili, *Atatürk Devrimi*. Ankara 2006.
- Koraltan 2013 R. Koraltan, *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar DP'nin Kurucusu Anlatıyor*. Yay. Haz. K. Maman. İstanbul 2013.
- Mete 1947 O. Mete, *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin 1'nci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947*. İstanbul 1947.
- Nutku 1979 E. Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politika da Yitirdiğim Yıllar 1946-1948*. İstanbul 1979.
- Oral 1975 C. Oral, *Demokrasi ve Siyasal Partiler*. Adana 1975.
- Öner 1948 K. Öner, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*. İstanbul 1948.
- Özbudun 1979 E. Özbudun, *Siyasal Partiler*. Ankara 1979.
- Roskin et al. 2013 M. G. Roskin, R. L. Cord, J. A. Medeiros – W. S. Jones, *Siyaset Bilimi*. Çev. A. Yayla. Ankara 2013.
- Sayarı 2008 S. Sayarı, "Adnan Menderes". Eds. S. Sayarı – M. Heper, *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*. Çev. Z. Bilgin. İstanbul (2008) 77-100.
- Tahtakılıç 1989 A. Tahtakılıç, *Dönüşü Olmayan Yol*. Ankara 1989.
- Teksoy 2010 B. Y. Teksoy, *Demokrat Parti'de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir 2010.
- Tinal 2000 M. Tinal, "Türkiye'de Bir Sivil Toplum Örgütü: İnsan Hakları Derneği (1946)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/10 (2000) 117-121.

Toker 1990	M. Toker, <i>Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)</i> . Ankara 1990.
Tosun – Tosun 2010	T. Tosun – G. E. Tosun, <i>Türkiye’de Siyasal Parti Üyeliği ve Atılım</i> . İstanbul 2010.
Tunaya 2011	T. Z. Tunaya, <i>Türkiye’de Siyasal Partiler</i> . İstanbul 2011.
Usluy 2012	A. Usluy, <i>Kırkaltı Ruh</i> . İstanbul 2012.
Yücel 2001	S. Yücel, <i>Demokrat Parti</i> . İstanbul 2001.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
 BCA,30.10/65.406.16, 4. 07.01.1947).
 BCA, 490.01.7.35.5,1. (09.01.1947).
 BCA, 30.01/53.315. 4. (07.06.1945).
 BCA, 030.01/40.241.16, 4-5. (29.05.1949).
 BCA, 030.01/12.71.9. (2. 1947).
 BCA, 490.10/443.1832.1. (11.8.1947).

Gazete Haberleri

“Ankara’da Siyasi Hava Pek Fırtınalı”. *Tanin*, 16.01.1946. “Başbakanımız Dedi ki”, *Ulus*, 11.07.1947.
 “Bugünkü Toplantıda Neler Olacak”. *Cumhuriyet*, 07.01.1947.
 “Celal Bayar’ın Nutku”. *Cumhuriyet*, 08.01.1947.
 “Cumhurbaşkanı İnönü’nün Beyannamesi”. *Ulus*, 12.07.1947.
 “Cumhurbaşkanı Millete Teminat Veriyor”. *Demokrat İzmir*, 12.7.1947.
 “D.P Kongresinin 600 Delegeşi Ankara’da”. *Cumhuriyet*, 6.1.1947.
 “D.P. Beklenen Beyannamesini Yayınladı”. *Cumhuriyet*, 4.4.1947.
 “D.P. Büyük Kongresi Bu Sabah Sona Erdi”. *Cumhuriyet*, 11.1.1947.
 “D.P. Kongresi Bugün Toplanıyor”. *Cumhuriyet*, 07.01.1947.
 “Demokrat Kongresi”. *Tanin*, 10.01.1947.
 “Demokrat Parti Genel Kongresi Sona Erdi”. *Tanin*, 12.07. 1947.
 “Demokrat Parti Kongresi Toplandı”. *Tanin*, 08.01.1947.
 “Demokrat Parti Kongresinin 3. Gününde Heyecanlı Geçti”. *Cumhuriyet*, 10.01.1947.
 “Demokrat Parti Programı”. *Vatan*, 09.01.1946.
 “Demokrat Parti Programı”. *Son Posta*, 08.01.1946.
 “Demokrat Parti Tüzüğü”. *Vatan*, 09.01.1946.
 “Demokrat partinin Büyük Kongresi”. *Tanin*, 11.01.1947.
 “Din Derslerine Dair C.H.P Grup Kararı”. *Ulus*, 20.2.1948.
 “Dört İlde Seçim Bugün Yapılıyor”. *Cumhuriyet*, 05.04.1947.
 “DP’de Buhranın sebepleri”. *Yeni Sabah*, 01.04.1948.
 “DP’nin Meclis Üzerinde Baskı Yaptığı İddiaları”. *Cumhuriyet*, 23.1.1947.
 “Hükümetle Demokrat Parti Arasındaki İhtilaf”. *Cumhuriyet*, 01.07. 1947.
 “İçişleri Bakanı’nın Fevzi Çakmak’a Cevabı”. *Tanin*, 31.01.1947.
 “Kenan Öner’in DP İl Başkanlığından İstifası”. *Yeni Sabah*, 07.01.1948.
 “Kenan Öner’in İstifanama Sureti Basına Verildi”. *Cumhuriyet*, 12.02.1948.
 “Kenan Öner’in İstifası”. *Yeni Sabah*, 08.01.1948.
 “Kongredeki Hararetli ve Heyecanlı Görüşmeler”. *Cumhuriyet*, 08.01.1947.
 “Mecliste Komünistler için Dünkü İfşaat”. *Cumhuriyet*, 30.01.1947, 1-2.
 “Parti Grubunda Mühim Bir Toplantı”. *Cumhuriyet*, 12.06.1947.
 “Tarihi Bir Beyan”. *Demokrat İzmir* 12.7.1947.

